

Көлбаева Замира Исаевна, Зулүев Бекмурза Бекболотович
**КЫРГЫЗСТАНДА КООМДУН ЭТНИКАЛЫК КӨП ТҮРДҮЛҮҮГҮНҮН
ЭЛДЕРДИН ДОСТУГУНА ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ**
Көлбаева Замира Исаевна, Зулүев Бекмурза Бекболотович
**ВЛИЯНИЕ ЭТНИЧЕСКОГО РАЗНООБРАЗИЯ ОБЩЕСТВА НА ДРУЖБУ
НАРОДОВ КЫРГЫЗСТАНА**
Kolbaeva Zamira Isaevna, Zuluiev Bekmurza Bekbolotovich
**THE IMPACT OF ETHNIC DIVERSITY OF SOCIETY ON FRIENDSHIP OF THE
PEOPLES OF KYRGYZSTAN**

УДК 314.15: 305.5 (574)

Аннотация. Кыргызстандагы этникалык көп түрдүүлүк элдердин достугунун өнүгүшүндө өзгөчө мааниге ээ. Миграция жана глобалдашуу шартында биргелешкен жашоо жана көп маданияттуулукту сактоо чакырыктары актуалдуу бойдон калууда. Макалада ар кандай этностордун маданий мурастарынын алмашуусу жана тилектешиги коомдук ынтымакты чыңдоого кандай өбөлгө түзөөрү талдоого алынган. Ошол эле учурда, этностор аралык чыр-чатактардын алдын алуу, толеранттуулукту күчөтүү, саясий жана социалдык тең укуктуулукту камсыздоо зарылдыгы баса белгиленген. Кыргызстандагы этникалык байланыштарды маданият, экономика жана саясат аркылуу бекемдөөгө багытталган демилгелердин ролу аныкталган. Мында маданий билим берүү жана этностор аралык диалог орнотуу иш чаралары элдердин ортосундагы ынтымакты жана өз ара түшүнүүнү өнүктүрүүгө көмөктөшөт.

Негизги сөздөр: этнос, көп түрдүүлүк, элдердин достугу, мамиле, толеранттуулук, маданий мурас, миграция, глобалдашуу, чыр-чатактар, көп маданияттуулук, социалдык интеграция, мамлекеттик саясат, маданий фестивалдар.

Аннотация. Этническое разнообразие в Кыргызстане имеет особое значение в развитии дружбы между народами. В условиях миграции и глобализации проблемы сосуществования и мультикультурализма остаются актуальными. В статье анализируется, как обмен и солидарность культурного наследия разных этносов способствуют укреплению социального согласия. При этом была подчеркнута необходимость предотвращения межнациональных конфликтов, укрепления толерантности, обеспечения политического и социального равенства. Определена роль инициатив, направленных на укрепление межнациональных отношений в Кыргызстане через культуру, экономику и политику. При этом культурно-просветительская деятельность и деятельность по налаживанию межэтнического диалога способствуют развитию согласия и взаимопонимания между народами.

Ключевые слова. этнос, многообразие, дружба народов, взаимоотношения, толерантность, культурное наследие, миграция, глобализация, конфликты, мультикультурализм, социальная интеграция, государственная политика, фестивали культуры.

Abstract. Ethnic diversity in Kyrgyzstan is of particular importance in the development of friendship between peoples. In the context of migration and globalization, the problems of coexistence and multiculturalism remain relevant. The article analyzes how the exchange and solidarity of the cultural heritage of different ethnic groups contribute to strengthening social harmony. At the same time, the need to prevent interethnic conflicts, strengthen tolerance, and ensure political and social equality was emphasized. The role of initiatives aimed at strengthening interethnic relations in Kyrgyzstan through culture, economics, and politics was determined. At

the same time, cultural and educational activities and activities to establish interethnic dialogue contribute to the development of harmony and mutual understanding between peoples.

Keywords. *ethnicity, diversity, friendship of peoples, relationships, tolerance, cultural heritage, migration, globalization, conflicts, multiculturalism, social integration, public policy, cultural festivals.*

Глобалдашуу жана миграция барган сайын маанилүү факторго айланып бараткан азыркы дүйнөдө бир аймактагы этникалык көп түрдүүлүк өзгөчө актуалдуу. Элдердин достугун калыптандырууда Кыргызстандын коомунун этникалык көп түрдүүлүгү чоң роль ойнойт. Ар кандай маданияттар жана элдер жыш жайгашкан Кыргызстан ар түрдүү этностордун өкүлдөрү чогуу жашаган коомдун өзгөчө үлгүсү. Статистикалык акыркы маалыматтарга караганда кыргыздар, өзбектер, орустар, татарлар, украиндер жана башка көптөгөн улуттардын өкүлдөрү жашайт [1]. Ошого жараша өзүнүн кайталангыс өзгөчөлүктөрү жана көйгөйлөрү бар.

Кыргызстан байыртадан “тогуз жолдун тоомунда”, “Жибек жолунун” боюнда соода жолдорунун кесилишкен жеринде жайгашып, элдер товарларды гана эмес, маданий баалуулуктарды да алмашып турган [2]. Мындай шарт ар түрдүү этностордун узак убакыт бою бирге жашоосуна шарт түзгөн. Бирок убакыттын өтүшү менен улуттар аралык этникалык мамилелерге түрдүү факторлор, анын ичинде социалдык-экономикалык өзгөрүүлөр, саясий туруксуздук, тарыхый кырдаалдар таасир этип келет. Мындай таасирлерден улам элдердин арасындагы достук жана кызматташтык мамилелерге доо кетип, улуттар ортосундагы чыр-чатактар күчөгөнүн белгилей кетүү маанилүү [3].

Бул макалада Кыргызстандагы этностор аралык мамилелерге жана элдердин достугуна этникалык көп түрдүүлүктүн таасирин каралмакчы. Түрдүү этностордун ортосундагы мамиле коомдук байланыштар өз ара түшүнүшүү жана гармония үчүн кандай шарттарды түзүүгө өбөлгө болоорун, же тескерисинче тоскоолдук жаратаарын талдайбыз.

Этникалык көп түрдүүлүктүн позитивдүү аспектилери, маданий баалуулуктарды алмашуу, биргелешкен демилгелер жана интеграциялык процесстер заманбап реалдуулуктун контекстинде каралат. Ошол эле учурда коомдо кээде пайда болуп жаткан улуттар аралык чыр-чатактар, стереотиптер жана жек көрүүчүлүк сыяктуу терс көрүнүштөргө көз жумуп коюуга болбойт. Бул аспектилер терең талдоону талап кылат, анткени алардын табиятын түшүнүү этностор аралык мамилелерди жакшыртууга багытталган стратегияларды иштеп чыгууга жардам берет.

Бул маселелерди чечүү элдердин өзгөчөлүгүнө жана өзүн-өзү андоосуна таасирин тийгизген глобалдык өзгөрүүлөрдүн шартында өзгөчө маанилүү. Тездик менен өзгөрүп жаткан дүйнөдө көп маданияттуу коомдо тынчтыкты жана стабилдүүлүктү бекемдөө үчүн сый-урмат жана өз ара түшүнүшүүгө негизделген мамилелерди куруу зарыл. Кыргызстандагы элдердин достугун изилдөө этникалык көп түрдүүлүк кантип чыр-чатактын гана булагы болбостон, кызматташтыктын жана биргелешип өнүгүүнүн негизи болуп болоорун түшүнүүгө уникалдуу мүмкүнчүлүк берет.

Бирок этникалык көп түрдүүлүк, өзгөчө тилдерде, диндерде же маданий практикада айырмачылыктар болсо, түшүнбөстүктөргө же социалдык чыңалууга алып келген кыйынчылыктарды жаратышы мүмкүн. Демек, элдердин ортосундагы достукту сактоонун маанилүү элементи болуп маданияттар аралык диалогду, сабырдуулукту жана өз ара түшүнүшүүнү жигердүү өнүктүрүү саналат. Кыргызстанда элдердин биримдигин жана ынтымагын чыңдоого багытталган маданий фестивалдар, билим берүү программалары, этностор аралык кызматташтык боюнча демилгелер жана тилдик көп түрдүүлүктү колдоо сыяктуу ар кандай иш-чаралар өтүүдө.

Кыргызстандагы этникалык көп түрдүүлүктүн элдердин достугуна тийгизген таасири бир нече негизги факторлор менен шартталган:

1. Калктын көп улуттуу курамы. Кыргызстан – 80ден ашык улуттун өкүлдөрү жашаган бай этникалык көп түрдүүлүктүн өлкөсү. Ааламдашуу жана миграциялык процесстердин шартында улуттар аралык тынчтыкты жана кызматташтыкты сактоо маселелери коомдук туруктуулук жана туруктуу өнүгүү үчүн маанилүү болуп калды.

2. Этностор аралык чыр-чатактын чыгуу тобокелдиктери. Тарыхый жактан этникалык айырмачылыктар социалдык чыңалууга алып келиши мүмкүн, айрыкча ресурстарга, саясий таасирге жана экономикалык мүмкүнчүлүккө жетүүдө теңсиздик болгондо. Кыргызстан буга чейин эле этникалык чыр-чатакка кабылган, мисалы, 2010-жылы өлкөнүн түштүгүндөгү кагылышуу улуттар аралык мамилелер үчүн оор кесепеттерге алып келген. Андыктан мындай кризистердин алдын алуу механизмдерин иштеп чыгуу маанилүү [3].

3. Улуттук биримдикти чыңдоо зарылдыгы. Кыргызстан үчүн ички туруктуулуктун жана тынчтыкта жанаша жашоонун ачкычы болгон улуттар аралык ынтымакты сактоо жана өнүктүрүү маанилүү. Өлкө толеранттуулуктун, тең укуктуулуктун жана бардык этностордун коомдук жана саясий турмушка аралашуу саясатын колдоого тийиш.

4. Маданий жана тилдик көп түрдүүлүк. Этникалык көп түрдүүлүк Кыргызстандын маданий турмушун байытып, диалогго жана өз ара баюуга мүмкүнчүлүк түзөт. Чакан элдердин маданий мурастарын жана тилдерин сактап калуу маанилүү, бул үчүн жигердүү мамлекеттик колдоо керек.

5. Социалдык-экономикалык өнүгүүгө тийгизген таасири. Этникалык көп түрдүүлүк социалдык жана экономикалык процесстерге да таасирин тийгизет. Элдердин ортосундагы эффективдүү өз ара аракеттенүү ар кандай тармактарда: бизнестен маданиятка жана билимге чейин кызматташуу үчүн жагымдуу шарттарды түзүүгө өбөлгө түзөт. Толеранттуулукту жана өз ара урматтоону өнүктүрүү экономикалык интеграцияга жана социалдык капиталдын өсүшүнө өбөлгө түзөт.

Этникалык айырмачылыктар чыр-чатактын булагы да, күч булагы да боло ала турган азыркы ааламдашуу шартында элдердин достугун чыңдоого көмөктөшүүчү механизмдерди изилдөө жана иштеп чыгуу маанилүү.

Кыргызстандагы этникалык көп түрдүүлүк элдердин достугуна көп кырдуу таасирин тийгизип, социалдык жана инсандар аралык мамилелерди калыптандырууда оң жана потенциалдуу карама-каршы ролду ойнойт. Бул таасирди төмөндөгүдөй бир нече негизги аспектилер аркылуу кароого болот: маданий, социалдык, экономикалык жана саясий.

1. *Маданий таасир.* Этникалык көп түрдүүлүктүн негизги оң натыйжаларынын бири өлкөнүн маданий мурасын байытуу болуп саналат. Ар кандай этникалык топтор салттарга, искусствого, тилге жана ашканага өздөрүнүн уникалдуу салымдарын кошуп, башка элдердин каада-салттарына өз ара урматтоону жана кызыгууну үндөгөн маданий баалуулуктардын көп түрдүүлүгүн жаратышат. Кыргызстанда элдердин таанышуусуна жана достугун чыңдоого көмөктөшүүчү фестивалдар, иш-чаралар жана маданий алмашуулар көп өткөрүлүп турат. Ар түрдүү этникалык топтордун ортосундагы маданий алмашуу коомду гана байытпастан, улуттар аралык конфликттердин коркунучун азайтып, өз ара түшүнүшүүгө өбөлгө түзөт.

2. *Коомдук таасир.* Этникалык көп түрдүүлүк коомдун социалдык түзүлүшүнө таасир этип, ар түрдүү элдердин диалогуна негиз түзөт. Бул диалогдун эң маанилүү элементи болуп маданий айырмачылыктарды өз ара таануу жана Кыргызстандын жарандыгынын жалпы таандыктыгын түшүнүү саналат. Элдердин ар түрдүүлүгү өз ара урматтоо жана кызматташтык аркылуу улуттар аралык достуктун бекем пайдубалы түзүлгөндө, туруктуу коомдук байланыштарды калыптандыруу үчүн өзгөчө мүмкүнчүлүктөрдү түзөт. Бирок, социалдык тоскоолдуктардан, бир тараптуулуктан же стереотиптерден улам кыйынчылыктар пайда болушу мүмкүн. Калк арасында толеранттуулукту жайылтуу менен мындай тоскоолдуктарды жоюуда билим берүү жана маалымат каражаттары маанилүү роль ойнойт.

3. *Экономикалык таасир.* Элдердин достугунун калыптанышына Кыргызстандагы түрдүү этностордун экономикалык ишмердүүлүгү да салым кошууда. Ар түрдүү этностук топтордун өкүлдөрү экономиканын айыл чарба, соода, өндүрүш жана ишкердик сыяктуу түрдүү тармактарына катышат. Этникалык азчылыктардын экономикалык интеграциясы жана алардын экономикалык процесстерге катышуусу жакшы коңшулук мамилелерди орнотууга жана өз ара ишенимди чыңдоого көмөктөшөт. Биргелешкен экономикалык иш-

чаралар этникалык топторго бизнес деңгээлинде өз ара аракеттенүүгө мүмкүндүк берет, бул этностор аралык кызматташтыкты өнүктүрүүгө жана өз ара бакубаттуулукту колдоого өбөлгө түзөт.

4. *Саясий таасир.* Этникалык көп түрдүүлүктү колдоо боюнча мамлекеттик саясат элдердин достугун калыптандырууда чечүүчү роль ойнойт. Кыргызстанда этникалык азчылыктардын укуктарын коргоого жана алардын улутуна карабастан бардык жарандарга бирдей мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылууга багытталган мыйзамдык демилгелер жана социалдык программалар аркылуу этностор аралык тынчтыкты чыңдоо аракеттери көрүлүүдө. Мындай чаралар элдердин гармониялуу өз ара аракеттенүүсү үчүн шарттарды түзүп, бирдиктүү жарандык коомду түзүүгө өбөлгө түзөт. Ошол эле учурда саясий турмушта айрым этностордун теңсиздиги же аз көрсөтүлүшү чыңалуунун булагы болуп калышы мүмкүн, бул бул багытта жүргүзүлүп жаткан иштердин маанилүүлүгүн баса белгилейт.

Кыргызстандагы коомдун этникалык көп түрдүүлүгү элдердин достугуна терең таасирин тийгизип, маданий байытуу, социалдык диалог жана экономикалык кызматташтык үчүн өзгөчө шарттарды түзөт. Ошол эле учурда этникалык топтордун ийгиликтүү жанаша жашоосу мүмкүн болгон чыр-чатактарды жеңүү жана социалдык-экономикалык тоскоолдуктарды жоюу боюнча системалуу иштерди жүргүзүүнү талап кылат. Бул процессте улуттар аралык байланыштарды чыңдоого жана Кыргызстан элдеринин бири-бирин урматтап, ынтымактуу жашоосу үчүн шарттарды түзүүгө багытталган билим берүү, мамлекеттик саясат жана коомдук демилгелер маанилүү роль ойнойт.

Кыргызстандын этникалык көп түрдүүлүгүнүн контекстинде элдердин ортосундагы достукту чыңдоо боюнча төмөндөгүдөй иш чараларды камтышы мүмкүн [4, 5]:

1. Билим берүү системасын чыңдоо. Толеранттуулукту жана маданий жана этникалык көп түрдүүлүктү сыйлоого тарбиялоого багытталган билим берүү программаларын киргизүү. Мектептин жана университеттин окуу программаларында маданияттар аралык диалогдун жана өз ара түшүнүшүүнүн баалуулугуна басым жасоо маанилүү.

2. Маданий демилгелерди күчөтүү. Этностор аралык маданий фестивалдарды, иш-чараларды жана тажрыйба алмашууларды үзгүлтүксүз уюштуруу. Мында түрдүү этностордун өкүлдөрү өз каада-салттарын жана үрп-адаттарын көрсөтө алышат, өз ара түшүнүшүүгө жана урматтоого көмөктөшөт.

3. ММК аркылуу социалдык интеграция. Этностор аралык кызматташтыктын позитивдүү үлгүлөрүн көрсөтүүгө, ошондой эле азчылыктарга карата басмырлоо жана стереотиптерге каршы күрөшүүгө багытталган медиа долбоорлорду түзүү жана колдоо.

4. Этникалык азчылыктарды колдоо. Этникалык азчылыктарды социалдык-экономикалык колдоого багытталган программаларды иштеп чыгуу, аларды өлкөнүн социалдык-экономикалык турмушуна интеграциялоо максатында, бул социалдык чыңалууну азайтат.

5. Мыйзам чыгаруу базасын өнүктүрүү. Этникалык азчылыктардын укуктарын коргоого, дискриминацияга жол бербөөгө жана улутуна карабастан бардык жарандарга бирдей шарттарды түзүүгө багытталган мыйзамдарды кабыл алуу жана өркүндөтүү.

6. Мамлекеттик деңгээлде этностор аралык диалогго артыкчылык берүү. Этностор аралык мамилелердин маселелерин талкуулоо жана көйгөйлөрдү биргелешип чечүү жолдорун табуу үчүн ар кыл этникалык жамааттардын лидерлеринин, коомдук жана саясий ишмерлердин ортосунда үзгүлтүксүз жолугушууларды уюштуруу.

7. Жаштар программаларын түзүү. Маданияттар аралык алмашууга, билим берүү, спорттук жана маданий долбоорлор аркылуу түрдүү этностордун өкүлдөрүнүн ортосундагы достук мамилелерди өнүктүрүүгө көмөктөшүүчү жаштар үчүн демилгелерди ишке ашыруу.

Бул иш чаралардын негизинде билим берүү системасы аркылуу этникалык көп түрдүүлүктүн шарттарында элдердин достугун чыңдоого жардам бере турган төмөндөгүдөй иш чараларды сунуштайм:

1. Маданияттар аралык коммуникация боюнча курстарды интеграциялоо. Билим берүү программаларына Кыргызстандын маданий жана этникалык көп түрдүүлүгүнө багытталган атайын курстарды жана дисциплиналарды киргизүү. Бул окуучуларга ар кандай элдердин каада-салттарын жана үрп-адаттарын тереңирээк түшүнүүгө жардам берип, сый-урматты жана сабырдуулукту калыптандырат.

2. Тарых жана адабият сабактары аркылуу толеранттуулукка үйрөтүү. Этностор аралык өз ара аракеттенүүнүн жана кызматташтыктын позитивдүү үлгүлөрүнө басым жасоо менен тарых жана адабият программаларын кайра карап чыгуу. Элдердин достугунун тарыхына, биргелешкен жетишкендиктерге жана маданий өз ара таасирлерге байланышкан темаларга көңүл буруу маанилүү.

3. Көп тилдүү билим берүү. Окуучулар мамлекеттик тилди гана коңшулаш жашаган башка этникалык азчылыктардын тилдерин үйрөнүү боюнча иш чараларды жайылтуу. Бул маданий айырмачылыктарды жакшыраак түшүнүүгө өбөлгө түзөт жана этностор аралык байланышка түрткү берет.

4. Этностор аралык мамилелер боюнча окуу материалдарын түзүү. Улуттар аралык мамилелердин проблемаларына жана аларды чечуунун жолдоруна арналган окуу куралдарын жана материалдарды иштеп чыгуу жана ишке киргизуу. Бул материалдар тынчтыкта жанаша жашоо жана маданий алмашуу маселелерин чагылдырышы мүмкүн.

5. Инклюзивдик класстан тышкары иш-чараларды колдоо. Биргелешкен мектеп оюндары, спорттук турнирлер жана фестивалдар сыяктуу этностор аралык долбоорлорду жана иш-чараларды уюштуруу, мында ар улуттун окуучулары өз ара аракеттенип, кызматташууга үйрөнүшөт.

6. Мугалимдердин квалификациясын жогорулатуу. Мугалимдердин квалификациясын жогорулатуу курстарын өткөрүүдө маданияттар аралык билим берүү жана көп маданияттуу класстарды башкаруу маселелери боюнча билимдерди жана көндүмдөрдү калыптандыруу. Бул мугалимдерге элдердин достугун чыңдоого багытталган ыкмаларды натыйжалуу ишке ашырууга мүмкүндүк берет.

7. Мектептер менен аймактардын ортосунда алмашуу программаларын түзүү. Өлкөнүн ар кайсы региондорунда жайгашкан ар түрдүү этникалык курамы менен мектептердин ортосунда алмашуу программаларын өнүктүрүү. Мындай программалар окуучуларга маданияттар аралык диалогду жана өз ара түшүнүшүүгө көмөктөшүп, башка этникалык топтордун жашоосу менен таанышууга мүмкүндүк берет.

8. Мектептин демилгелүү топторун түзүү. Мектептерде улуттар аралык достукту колдоого жана маданий айырмачылыктарга байланыштуу чыр-чатактарды чечүүгө багытталган окуучулардын топторун түзүү. Бул топтор улуттар аралык байланыштарды чыңдоочу иш-чараларды иштеп чыгып, ишке ашыра алышат.

Бул иш чаралар окуучулардын маданий көп түрдүүлүккө болгон сый-урматын өнүктүрүүгө, сабырдуулугун жогорулатууга жана тынчтыкта жанаша жашоо көндүмдөрүн өнүктүрүүгө көмөктөшөт.

Кыргызстандагы этностук көп түрдүүлүктүн коомго жана элдердин достугуна тийгизген таасирин изилдөө улуттар аралык мамилелердин туура калыптанышы өлкөнүн стабилдүүлүгүнүн жана өнүгүшүнүн маанилүү факторлорунун бири экенин көрсөтүп турат. Этникалык көп түрдүүлүк коомдук турмушка маданий байлыкты алып келип, түрдүү элдердин ортосундагы өз ара түшүнүшүүгө жана урматтоого өбөлгө түзөт. Ошол эле учурда улуттар аралык мамилелерде кээде келип чыккан чыр-чатактар элдердин ортосундагы достук мамилелерге терс таасирин тийгизери белгилүү.

Кыргызстандын улуттар аралык мамилелерди чыңдоо жана коомдун биримдигин сактоо глобалдык өзгөрүүлөрдүн шартында да туруктуу өнүгүүгө шарт түзөт. Келечекте этникалык көп түрдүүлүктү жана достукту чыңдоо боюнча мамлекеттин жана коомчулуктун аракеттерин мындан ары өркүндөтүү, ошондой эле бул багытта жаңы механизмдерди иштеп чыгуу зарыл.

ПАЙДАЛАНЫЛГАН МААЛЫМАТ БУЛАКТАРЫ:

1. <https://www.stat.gov.kg/>
2. Кожалиев Акылбек Великий Шелковый путь и города Кыргызстана // Бюллетень науки и практики. 2017. №1 (14). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/velikiy-shelkovyy-put-i-goroda-kyrgyzstana> (дата обращения: 21.10.2024).
3. Ташиева Майрамгуль Зайнабидиновна Межэтнические (межнациональные) конфликты в Кыргызской Республике // Социально-гуманитарные знания. 2012. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mezhetnicheskie-mezhnatsionalnye-konflikty-v-kyrgyzskoy-respublike> (дата обращения: 21.10.2024).
4. Абдулатипов Рамазан Гаджимурадович На дружбе народов держится мир // Вестник МГУКИ. 2010. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/na-druzhbe-narodov-derzhitsya-mir> (дата обращения: 21.10.2024).
5. Г. Н. Чагин ЭТНИЧЕСКАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ И ЭТНИЧЕСКОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ НАРОДОВ ПРИКАМЬЯ (по материалам социологического исследования) // Вестн. Перм. ун-та. Сер. История. 2004. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/etnicheskaya-identichnost-i-etnicheskoe-vzaimodeystvie-narodov-prikamya-po-materialam-sotsiologicheskogo-issledovaniya> (дата обращения: 21.10.2024).